

Vroegmiddeleeuwse nederzettingssporen nabij de Zandstraat te Ettelgem (stad Oudenburg, prov. West-Vlaanderen)

Yann Hollevoet

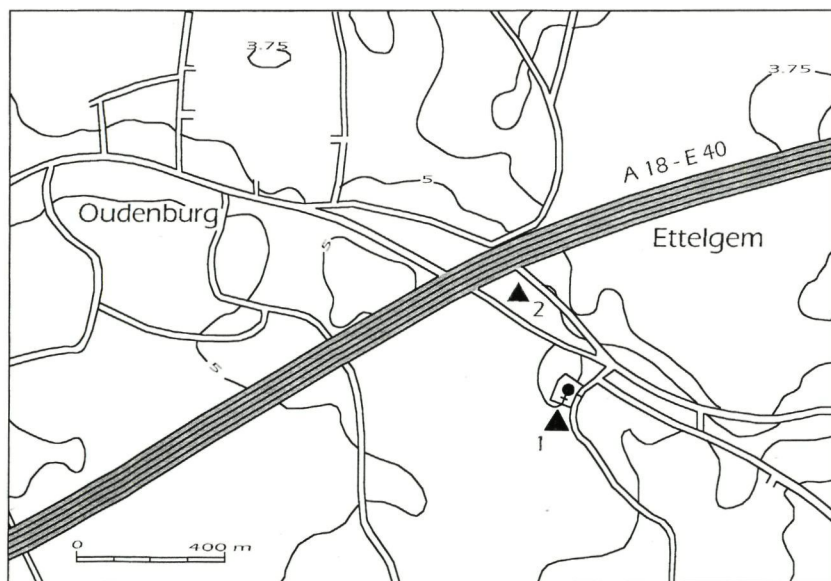
1 Inleiding

De voorbije jaren werden in de regio Brugge-Oudenburg heel wat preventieve opgravingen verricht. Niet zelden gebeurde dit op terreinen die ingenomen werden door verkavelingen¹. In een ander geval was de voorziene inplanting van een sporthal de directe aanleiding voor de opgravingen². Vaak werden resultaten geboekt die een niet onbelangrijke aanvulling van onze kennis van het regionaal verleden betekenen.

Naast de grootschalige opgravingscampagnes werden ook tal van minder omvangrijke waarnemingen of interventies verricht. *An sich* zijn de resultaten van dergelijke interventies vaak minder belangwekkend, maar ze vullen het beeld, verkregen door het ander onderzoek, wel in belangrijke mate aan. Door het dicht netwerk aan dergelijke waarnemingen wordt heel wat bijkomende informatie verzameld die ons meer leert over het landschap in het verleden, over hoe de mens met dit landschap is omgegaan, of hoe hij dit naar zijn hand heeft gezet. Het laat ons toe een culturele biografie van het landschap op te stellen³.

Zo werden in het najaar van 1998 op twee plaatsen in de Oudenburgse deelgemeente Ettelgem beperkte opgravingen verricht (fig. 1). Ettelgem, gelegen langs de Zandstraat, zowat 2 km ten oosten van het historisch centrum van Oudenburg, draagt een naam die zelf reeds op een oud verleden wijst. Het toponiem *Adlingehem* wordt pas voor het eerst vermeld in 1028 maar is zeker ouder. Het betreft immers een -heem toponiem dat oorspronkelijk mogelijk teruggaat op *Athalinga haim*⁴. Ook het Sint-Eligiuspatrocinium van de kerk zou wijzen op een hoge ouderdom⁵.

Een eerste interventie had betrekking op twee braakliggende terreinen naast de vroegere ge-

1 Lokalisatie van de twee vindplaatsen.
Location of the two sites.

¹ Hollevoet 1993a.

² Hollevoet 1992a.

³ Kolen 1999.

⁴ Gysseling 1983, 46.

⁵ Berings 1985, 44.

2 *Onderzoek van het terrein naast de voormalige gemeentelijke dorpschool.*
Excavations going on near the former community school.

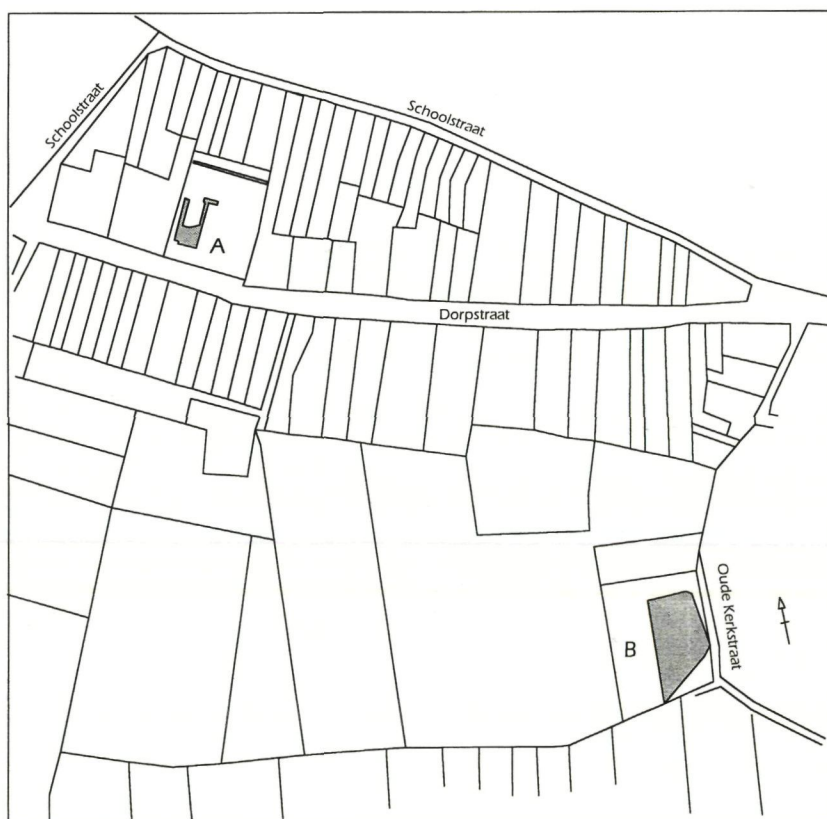
3 *Opgraven onder moeilijke omstandigheden op de in aanleg zijnde parking langs de Oude Kerkstraat.*
Excavations going on under difficult circumstances at the parking under construction near the Oude Kerkstraat.

meenteschool langs de Dorpstraat (fig. 2) waar enkele controlesleuven werden uitgezet. In 2000 zou het oude schoolcomplex – met inbegrip van de twee aangehaalde percelen – plaats moeten ruimen voor een sociaal huisvestingsproject⁶. Hiermee gelijklopend werden op een terrein langs de Oude Kerkstraat eveneens opgravingen verricht (fig. 3). Daar werd in opdracht van het stadsbestuur een parkeerterrein aangelegd ter ontsluiting van de oude Sint-Eligiuskerk als cultureel trefpunt. Voor het eerst in de regio werden nederzettingssporen uit de vroege Middeleeuwen zo dicht bij een historisch dorpscentrum aangetroffen.

2 Het terrein

Op het terrein van de vroegere dorpschool werden slechts enkele sleuven getrokken op twee aangrenzende percelen (fig. 4: A). De vindplaats bevindt zich op het dekzandruggencomplex naar Oudenburg, tussen twee wegen waarvan niet meer met zekerheid te achterhalen valt welke de originele Zandstraat is. Gelet op de vele verstoringen werd het onderzoek niet als prioritair beschouwd; toch kwamen ook hier flarden van vroegmiddeleeuwse nederzettingssporen aan het licht⁷.

Het terrein waar het belangrijkste onderzoek plaatsgreep bevindt zich op amper 100 m ten zuiden van de oude parochiekerk van Ettelgem, ten westen van de Oude Kerkstraat (fig. 4: B). Bodemkundig maakt het deel uit van de oost-west verlopende, zandige pleistocene opduiking

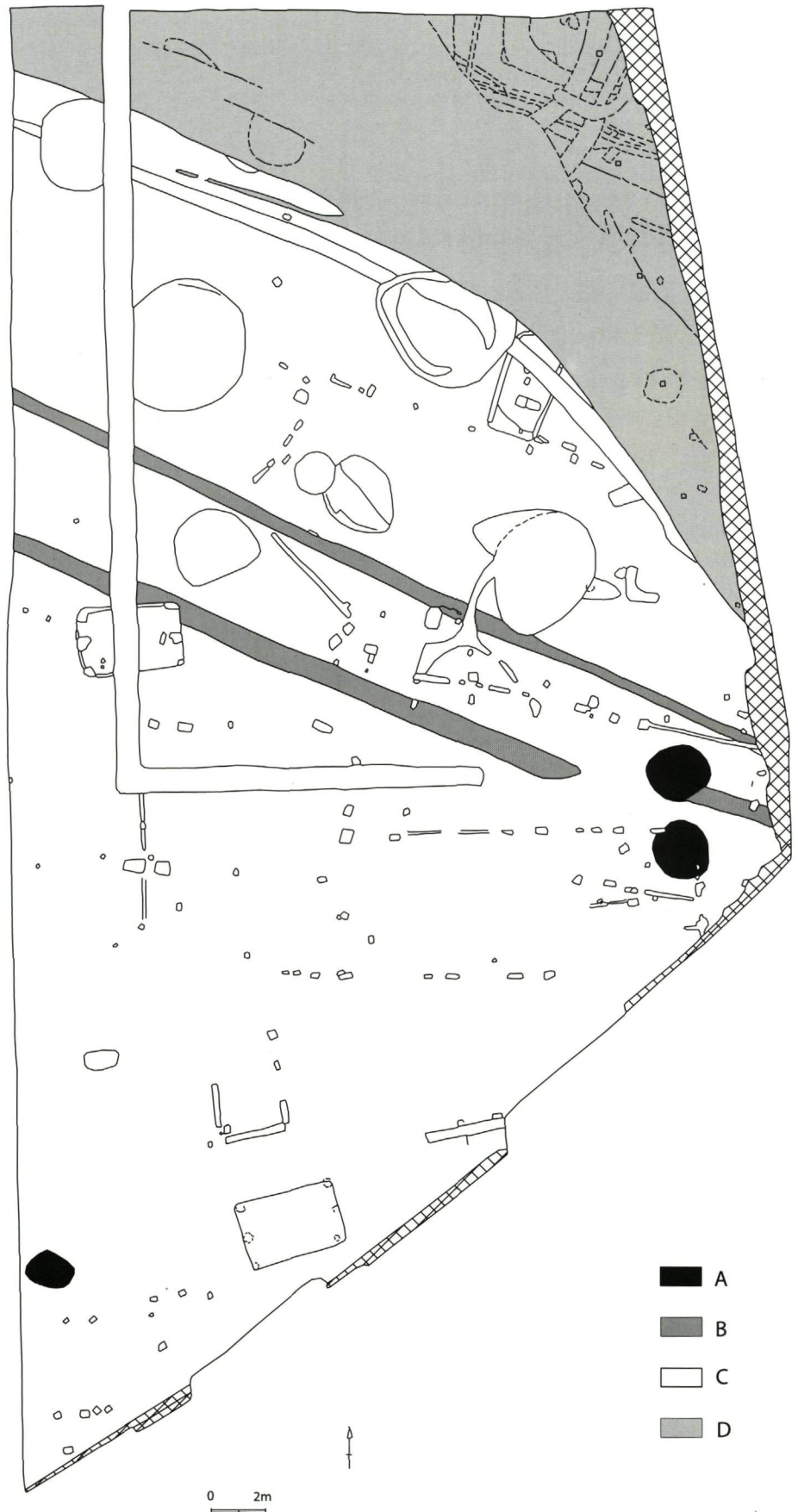
4 *Lokalisatie van de onderzochte zones op beide terreinen.*
Location of the excavated areas on both sites.

5 De opgegraven sporen langs de oude Kerkstraat.

- A. Sporen uit de metaaltijden.
- B. Romeinse sporen.
- C. Nederzettingssporen uit de vroege Middeleeuwen.
- D. Wegtracé uit de volle Middeleeuwen.

Plan of the excavated features near the Oude Kerkstraat.

- A. Features from the Metal Ages.
- B. Roman ditch system.
- C. The early medieval settlement traces.
- D. The track way from the high Middle Ages.

⁶ Het onderzoek van de verschillende sleuven illustreert duidelijk dat er herhaaldelijk zand werd gewonnen op kleine schaal. Bovendien de talrijke verstoringen werden evenwel ook nog verschillende archeologische sporen aangesneden: een oud grachttracé, paalkuilen of -gaten en een standgreppel. Enkele sporen dateren uit de vroege Middeleeuwen.

⁷ Bij de verdere afhandeling van de onderzoeksresultaten komen uitsluitend deze gedaan op het terrein van de parking aan bod.

die doorloopt tot Oudenburg. Het gaat om droge tot middelmatig droge zandgronden met een bruinigrijze tot donker bruinigrijze bovengrond⁸. Het eigenlijke polderland begint op amper 250 m meer noordwaarts; in zuidelijke richting strekken zich de zgn. overdekt pleistocene gronden uit⁹. Op de geomorfologische kaart (kaartblad Oostende) worden deze gronden omschreven als deel van een fluvio-eolisch dalbodemcomplex met dalwanden¹⁰. De gronden zijn er zowat één meter lager en hebben bij hevige regenval niet zelden te lijden onder wateroverlast. Enige jaren terug werden aan de overzijde van dit complex opgravingen uitgevoerd langs de Zeeweg, op Roksems grondgebied. Hierbij kwamen overwegend middeleeuwse nederzettingssporen aan het licht, alsook enkele sporen uit het Hoge Keizerrijk¹¹.

3 Het onderzoek aan de Oude Kerkstraat

Gelet op de ligging van de betrokken parking, vlakbij een zone waar bij veldkartering zowel Romeinse als vroegmiddeleeuwse scherven aangetroffen waren¹², kon verwacht worden dat de aanleg van de parking en de bijhorende infrastructuurle ingrepen het bodemarchief zouden aantasten. In 1987 werden de eerste waarnemingen *in situ* verricht bij de plaatsing van het rioleringsstelsel in de Oude Kerkstraat. Toen kwamen er meer zuidwaarts ook resten van een bewoningssite uit de volle Middeleeuwen aan het licht¹³.

Het onderzoek greep plaats in het najaar van 1998 met medewerking van het stadsbestuur Oudenburg. In totaal werd iets minder dan 1.100 m² systematisch opgegraven (fig. 5). Deze oppervlakte omvatte zowel de eigenlijke parking als een zone ten westen ervan, waar een afwateringsgracht was voorzien. Aan de kant van de Oude Kerkstraat vormde de rioolsleuf van 1987 de oostelijke begrenzing. Tenslotte werd ook een aan te planten stukje grond tussen het parkeerterrein en een aarden ontsluitingsweg onderzocht.

4 De resultaten

De opgravingen lieten niet enkel toe de prospectiegegevens te staven, maar er werden ook oudere sporen aangesneden. Eveneens kon uitsluitend verkregen worden over de aard van de sporen die men in 1987 in het westprofiel van de rioolsleuf had waargenomen.

4.1 STEENTIJDVONDSTEN

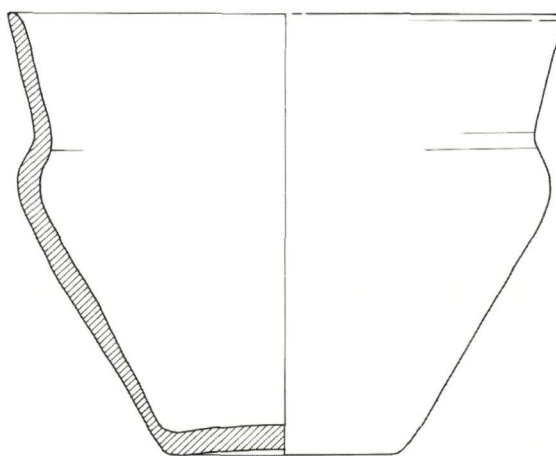
Zoals steeds het geval is bij opgravingen op het dekzandruggencomplex¹⁴ werden ook te Ettelgem enkele vuurstenen artefacten aangetroffen. Deze bevinden zich doorgaans in de

ploeglaag of in de vullingspakketten van jongere sporen. Een schrabber buiten beschouwing gelaten, zijn de ingezamelde stukken weinig kenmerkend. Bij de veldkartering van de aanpalende terreinen werd ook een fragment van een gepolijste bijl gevonden. Het geheel is dan ook slechts ruim te dateren in de late Steentijd en/of de vroege Bronstijd.

4.2 DE METAALTIDEN

In de vullingspakketten van een drietal losse sporen kwamen aardewerkfragmenten aan het licht die ongetwijfeld dagtekenen uit de Metaaltijden (fig. 5: A). Op basis van de kenmerken van het aardewerk zijn duidelijk twee fasen te onderkennen¹⁵.

Een eerste fase bestaat vermoedelijk uit twee ronde structuren die wellicht gediend hebben om water te putten. De bovenste vullingspakketten van één van deze sporen bevatten fragmenten van een hoge kom met strakke, licht naar buiten gerichte, gegladde rand (fig. 6). Het type vertoont overeenkomsten met het aardewerk aangetroffen in de zgn. urnenvelden¹⁶. Een datering in de vroege IJzertijd is dan ook aangewezen¹⁷.

6 Handgemaakt aardewerk uit de late Bronstijd of de vroege IJzertijd. Schaal 1:3. Handmade pottery from the late Bronze Age/early Iron Age. Scale 1:3.

⁸ Bodemkaart Bredene 22W.

⁹ Onderzoek van dergelijke overdekt pleistocene gronden te Oudenburg heeft aangetoond dat er van enige afdekkende kleilaag geen sprake is; de gebieden zijn in het verleden mogelijk overstroomd, maar dit ging niet gepaard met grootschalige afzetting van sedimenten (Hollevoet 1992a en 1993a).

¹⁰ Kaartblad Oostende.

¹¹ De Meulemeester & Dewilde 1987.

¹² Systematische veldkarteringen uitgevoerd in het kader van een onderzoeksproject aan het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek.

¹³ Hollevoet 1987a.

¹⁴ Zie b.v. Hollevoet 1991, 183 of Hollevoet 1992a, 196-197.

¹⁵ Het aardewerk uit de metaaltijden werd voor determinatie voorgelegd aan J. Bourgeois (Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent).

¹⁶ Desittere 1968.

¹⁷ Cf. noot 15.

Een ondiepe kuil bevatte heel wat fragmenten ruwwandig aardewerk. Hoewel enkele scherven sterk zijn aangetast door het vuur lijkt het geheel aan te sluiten bij de ceramiek uit de late IJzertijd; in elk geval ontbreekt typisch Romeins aardewerk¹⁸. Opmerkelijk is wel dat heel wat fragmenten verschaald zijn met plantaardig materiaal¹⁹. Een deel van het complex is dan ook mogelijk in verband te brengen met bepaalde ambachtelijke bedrijvigheden. Gelet op de afwezigheid van duidelijke sporen van metaalbewerking kan hier gedacht worden aan zoutwinning²⁰.

4.3 ROMEINSE SPOREN

Ook de Romeinse sporen zijn schaars (fig. 5: B). Slechts twee greppelsporen zijn ruim te dateren in het Hoge Keizerrijk. Deze sporen verlopen min of meer parallel op gemiddeld 3 tot 4 m van elkaar. Een ervan doorkruist het ganse terrein; het tweede spoor werd slechts over een lengte van 22 m aangetroffen. Misschien wijst het geheel op de aanwezigheid van een Romeins wegtracé²¹.

4.4 DE MIDDELEEUVEN

Belangrijk zijn vooral de vaststellingen met betrekking tot het terrein tijdens de Middeleeuwen. Bij het onderzoek kwamen hoofdzakelijk bewoningssporen uit de vroege Middeleeuwen aan het licht. Deze sporen worden plaatselijk verstoord door het tracé van een weg uit de volle Middeleeuwen.

4.4.1 De vroege Middeleeuwen

4.4.1.1 De sporen (fig. 5: C)

In de richting van de aarden weg waren de vroegmiddeleeuwse sporen plaatselijk afgedekt door een laag die afhelde in noordoostelijke richting, maar die over de zuidwestelijke helft van het terrein helemaal was weggeploegd. In deze sector bevonden de meeste sporen zich onmiddellijk onder de bouwlaag.

Bij de opgravingen kwamen de resten van verscheidene gebouwen aan het licht. Een eerste groep omvat de sporen van langwerpige rechthoekige constructies. Het grondplan van deze constructies is zeer onvolledig. Het gaat om enkele rijen paalsporen die min of meer parallel, dan weer haaks op elkaar georiënteerd zijn. In één van de drie – of vier – plattegronden was aan de korte zijde nog een toegangspartij duidelijk herkenbaar. Een tweede plattegrond vertoonde aan één lange zijde plaatselijk een onderbreking van de standgreppel, wat ook hier een indicatie is voor een toegang tot de constructie, ditmaal langs de lange zijde. In menig opzicht sluiten de huisplattegronden van de iets meer westwaarts gelegen vindplaatsen Roksem en Zerkem hierop aan²².

Gelet op de beperktheid van de onderzochte zone en de talrijke jongere verstoringen, viel ook niet altijd te achterhalen of de in lijn aangetroffen funderingsgreppels en/of paalsporen te interpreteren waren als resten van de wandconstructie van woonhuizen, dan wel als flarden van omheiningen²³.

Voor het eerst in de regio werden naast sporen van houten gebouwen ook resten van structuren met ingegraven vloerniveau aangetroffen. Tenminste twee sporencusters zijn met dergelijke zgn. hutkommen of kelderhutten in verband te brengen²⁴. Beide vertoonden in elke korte zijde drie paalsporen: twee aan elk uiteinde en één – doorgaans dieper – exemplaar in het midden²⁵. In de twee gevallen ging het om relatief kleine structuren: 2,5 bij 3,5 m. Bij de ene zgn. hutkom was de bovenvulling nog over enkele centimeters bewaard (fig. 7). Bij de tweede waren enkel de paalsporen en de indrukken van wandplanken in het zand zichtbaar. Dit was ook het geval bij een sterk gelijkende structuur die mogelijk deel uitmaakte van een grote rechthoekige houten constructie²⁶.

Ook de resten van verscheidene poelen en/of waterputten stammen uit de vroege Middeleeuwen²⁷. Van slechts twee ondiepe exemplaren werden de vullingen volledig onderzocht. Voor de diepere structuren heeft men zich moeten beperken tot de bovenste vullingspakketten²⁸. In twee gevallen leverden deze niet enkel aardewerkfragmenten op maar ook een niet onaardige hoeveelheid goed bewaard dierlijk bot, duidelijk slachtafval²⁹.

¹⁸ Zie meer bepaald Hollevoet 1997-1998 voor een voorbeeld van handgevoormd aardewerk in IJzertijdtraditie aangetroffen in associatie met nabootsing van kenmerkend Romeins aardewerk.

¹⁹ Dit vondstenmateriaal verschilt wel grondig van de zgn. *grass-tempered wares* uit de vroege Middeleeuwen (Hollevoet 1992b).

²⁰ Van den Broeke 1995.

²¹ Vermeulen e.a. 1998; er werden evenwel geen Romeinse karresporen waargenomen.

²² De Cock, Rogge & Van Doorselaer 1987 en Hollevoet 1992b.

²³ Zie b.v. de eerste fase in Roksem; Hollevoet 1991, 186-187.

²⁴ Over deze structuren en hun functie zie Chapelot 1980 en Zimmermann 1982.

²⁵ In De Meulemeester & Dewilde 1987, 227 wordt melding gemaakt van een zgn. hutkom in de vlakbij gelegen vindplaats van Roksem-Zeeweg; bij deze structuur werden geen paalsporen aangetroffen. Dat het hierbij om een constructie op liggers zou gaan is weinig waarschijnlijk; wellicht dient de structuur veeleer als een soort voorraadkuil geïnterpreteerd te worden zoals ook gevonden op een site uit de volle Middeleeuwen te Brugge - Herdersbrug (Hillewaert & Hollevoet 1987, 144-148).

²⁶ De twee andere zgn. hutkommen leken niet aan te sluiten bij andere constructieresten.

²⁷ Zeker één van deze structuren is jonger; ze oversnijdt immers een grachttracé dat – gezien zijn ligging en oriëntatie – in verband te brengen is met het wegtracé uit de volle Middeleeuwen.

²⁸ Over de aard van de eventuele houten bekisting zijn geen gegevens voor handen.

²⁹ Determinatie Anton Ervynck, IAP.

In de noordoostelijke hoek van het terrein kwamen onder de vullingen van de aarden weg ook heel wat vroegmiddeleeuwse greppelsporen te voorschijn, die wel iets jonger zijn dan de sporen ten zuiden van het wegtracé. Deze greppel-tracés oversnijden elkaar vaak en hebben zelden een rechtlijnig verloop.

4.4.1.2 Het vondstenmateriaal

Onder het vroegmiddeleeuwse vondstenmateriaal bevinden zich enkele bijzondere vondsten. In de vulling van de weg kwam een gouden muntstukje aan het licht; het betreft een *tremisis* – een imitatie van een Byzantijnse *triens* – uit de tweede helft van de 6de eeuw (fig. 8)³⁰. Andere bijzondere metaalvondsten zijn een fragment van een haarpin (fig. 9: 1)³¹ en verscheidene gelijkarmige bronzen mantelspelden (fig. 9: 2-3)³². Bij de weinige glasvondsten valt vooral de aanwezigheid op te merken van een glazen kraal en een fragment van een drinkbeker met zgn. *reticella*-versiering³³.

Het aardewerk omvat zowel zgn. *grass-tempered wares* (fig. 10: 1-2) als fragmenten van *biconi*. Bij deze groep komen overwegend fragmenten van reducerend gebakken bekken voor; de oxiderend gebakken stukken zijn zeldzaam. Op sommige stukken valt de aanwezigheid op te merken van een rolstempelversiering, al dan niet in combinatie met losse stempelindrukken. Volgende motieven komen herhaaldelijk voor: dubbele banden vierkantjes in golflijn en/of visgraatmotief, boven- en onderaan afgewisseld met rozassen (fig. 10: 3-6). Dit motief treft men vrij frequent aan op de aardewerkvondsten zowel uit nederzettingencontexten (Roksem/Zerkegem³⁴, Semmerzake (O.-VI.)³⁵ of de Noordfranse vindplaats Brebières³⁶) als bij bepaalde grafgraven (aardewerk van het zgn. type Beerlegem³⁷). Dat het herkomstgebied van dit aardewerk in het noorden van Frankrijk ligt³⁸ werd duidelijk toen in 1992 pottenbakkersafval met soortgelijke motieven werd aangetroffen te Soissons (dep. Aisne - F)³⁹. Ook onder de afvalproducten van het meer noordelijk gelegen productiecentrum Haucourt (dep. Nord - F)⁴⁰ komt het type voor. Het werd vooralsnog niet teruggevonden in de ateliers van de Maasvallei, zoals bijvoorbeeld Huy⁴¹ of Maastricht⁴².

In de jongere contexten wordt het aardewerk met plantaardige verschralling vervangen door een meer zandig baksel (fig. 10: 7-9)⁴³. De Eifelwaar – en meer bepaald het aardewerk uit Mayen⁴⁴ – is vooral goed vertegenwoordigd bij de oudere contexten, met vooral fragmenten van *Wolb-wandtöpfe* (fig. 10: 10-13) en een schaarse *Kleeb-lattkrug*. In een Karolingisch spoor werd een weinig zgn. Badorfwaar aangetroffen. Het gaat om fragmenten met rolstempelversiering (fig. 10: 14), wellicht afkomstig van een tuitpot⁴⁵.

7 Zgn. hutkom in grondplan en in doorsnede.

Remains of a so-called sunken featured building in plan and in section.

³⁰ Determinatie A. Pol (Rijksmuseum, Het Koninklijk Penningkabinet, Leiden - NL). Een soortgelijk exemplaar is gevonden op het strand van Domburg; Pol 1995, 46.

³¹ Möller 1976/1977.

³² Vondsten D. Vandekerckhove, Zedelgem.

³³ De opgelegde banden bestaan uit verstrengeld doorschijnend en wit glas.

³⁴ Hollevoet 1993b, fig. 8.

³⁵ Van Der Gucht 1981, 28-29.

³⁶ Demolon 1972a en 1972b.

³⁷ Van Bostraeten 1967.

³⁸ Bayard & Thouvenot 1993.

³⁹ Thouvenot 1998.

⁴⁰ Leman 1978.

⁴¹ Willems 1973.

⁴² Zie onder meer de tentoonstellingscatalogus Plumier e.a. 1999.

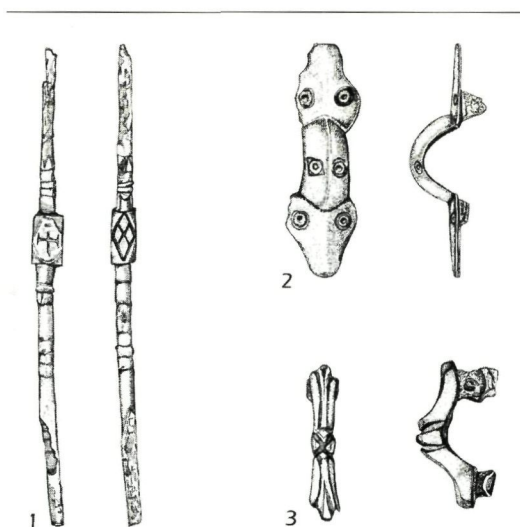
⁴³ Over het handgemaakt aardewerk in onze gewesten zie ook Hollevoet 1992c.

⁴⁴ Redknap 1999.

⁴⁵ Dorestad type WIIC; van Es & Verwers 1980, 74-75.

8 *De gouden tremissis uit het begin van de zesde eeuw.*
The gold tremissis from the early sixth century.

9 *Bijzondere metaalvondsten uit de vroege Middeleeuwen.*
Schaal 2:3.
Copper alloy finds from the early Middle Ages.
Scale 2:3.

⁴⁶ Determinatie Anton Ervynck, IAP.

⁴⁷ Het gaat hier blijkbaar om slachtafval dat vermoedelijk "ter verharding" van de weg werd aangebracht.

⁴⁸ Zie b.v. ook Hollevoet 1991 voor het hergebruiken van Romeins puin bij de opbouw van stenen waterputten.

Vlakbij één van de hutkommen werd een spinschijfje ontdekt dat vervaardigd is uit een stuk Romeinse dakpan.

Voor het overige valt onder het vroegmiddeleeuwse vondstenmateriaal nog een miniem fragment van een kam, vermoedelijk vervaardigd uit dierlijk bot, te vermelden⁴⁶.

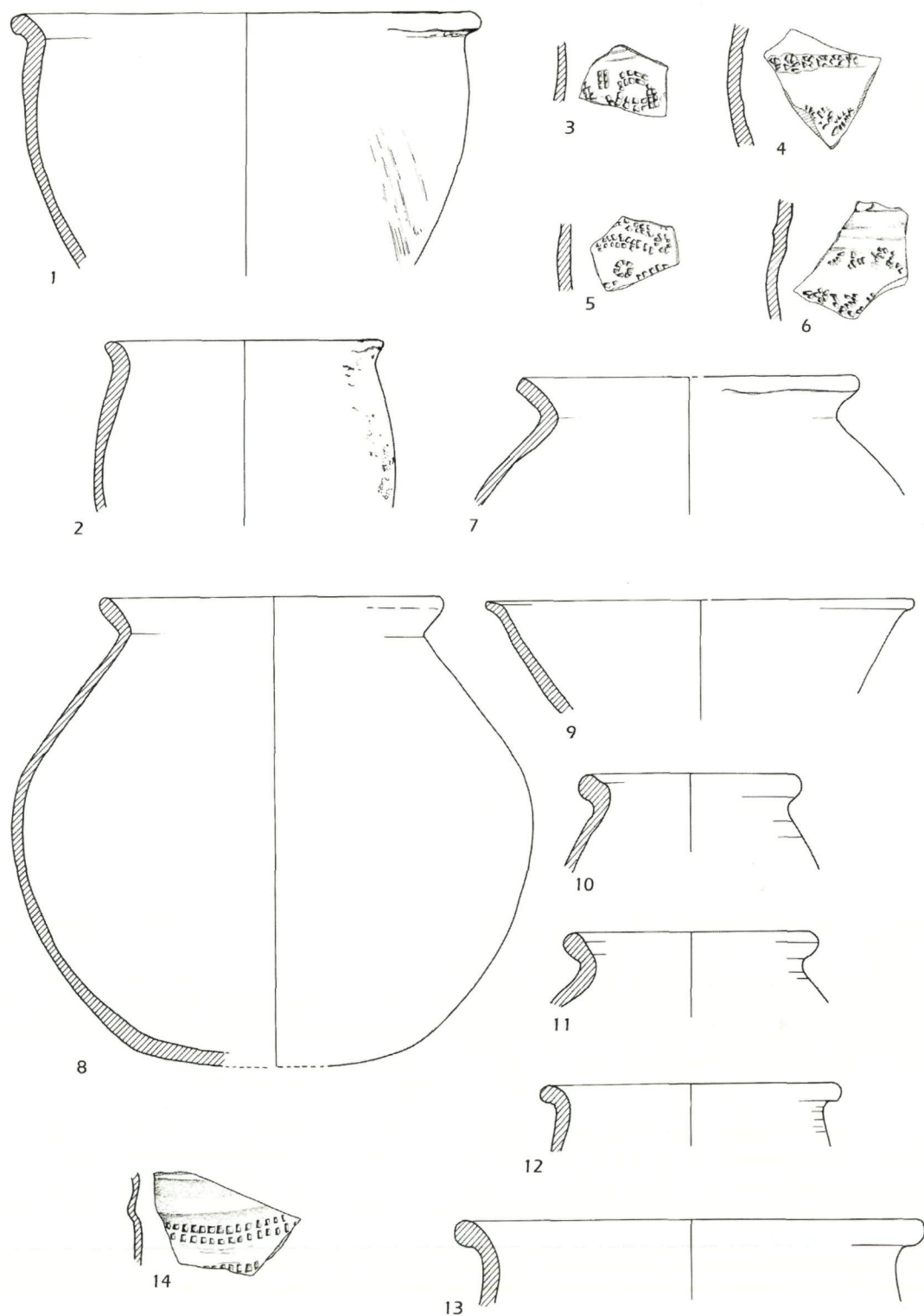
4.4.2 De volle Middeleeuwen

De sporen uit de volle Middeleeuwen zijn vooral in verband te brengen met een oud wegtracé (fig. 5: D). Dit wegtracé was aanvankelijk blijkbaar langs zuidelijke zijde begrensd door een greppel die echter op zijn beurt oversneden wordt door een grote poelvormige structuur. De vullingspakketten van deze structuren worden op hun beurt oversneden door de bovenste vullingen van de oude weg.

Bij het uitdiepen van de wegvullingen waren een aantal sporen duidelijk te onderscheiden. Het betreft meer bepaald twee, min of meer parallelle grachttracés en talrijke karresporen. Deze bevonden zich tot minimum 1 m onder het maaiveld wat laat vermoeden dat de weg op een bepaald moment het uitzicht had van een zgn. holle weg.

De vullingspakketten van de weg leverden heel wat dierlijk botmateriaal op⁴⁷, alsook een massa stenen, waaronder stukken Doornikse kalksteen. Deze laatste zijn ongetwijfeld afkomstig van de ruïnes van het laat-Romeinse stenen *castellum* van Oudenburg⁴⁸.

Wellicht is de weg een deel van het origineel tracé van de Oude Kerkstraat. Het actuele tracé naar de zgn. Zandstraat loopt ten oosten van de kerk, langs de achterzijde van het kerkgebouwtje. De kerk moet aanvankelijk echter bereikbaar zijn geweest langs de westkant; daar bevindt zich trouwens de toegang tot het bedehuis.

10 Vroegmiddeleeuwse aardewerkvondsten. Schaal 1:3.

1-2: Handgevormd aardewerk met plantaardige vershraling.

3-6: Fragmenten van zgn. Merovingische biconi.

7-9: Dunwandig vaatwerk met zandige vershraling.

10-13: Randfragmenten van zgn. Wolbwandtöpfe.

14: Zgn. Badorfwaar.

Early medieval pottery. Scale 1:3.

1-2: Chaff-tempered pottery.

3-6: Fragments of so-called Merovingian biconi.

7-9: Sand-tempered pottery.

10-13: Fragments of so-called Wolbwandtöpfe.

14: So-called Badorf ware.

11 Luchtfoto van de terreinen rond de oude kerk van Ettelgem (opname J. Semey - nr. 142.111, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent).

Air photo of the area in the vicinity of the former parish church (photo J. Semey - nr. 142.111, Department of Archaeology and Ancient History of Europe, Ghent University).

12 Luchtfoto van Ettelgem met, op het voorplan, een terrein met tal van crop marks (opname J. Semey - nr. 55.032, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent).

Air photo of Ettelgem with in the front a small field with crop marks (photo J. Semey - nr. 55.032, Department of Archaeology and Ancient History of Europe, Ghent University).

13 Hetzelfde terrein na de bouw van een loods op het terrein met de crop marks (opname J. Semey - nr. 150.003, Vakgroep Archeologie en Oude Geschiedenis van Europa, Universiteit Gent).

The same area after the construction of a large building with the crop marks (photo J. Semey - nr. 150.003, Department of Archaeology and Ancient History of Europe, Ghent University).

uitgevoerd in het kader van de restauratie van het gebouw⁵⁰.

De nieuwe opgravingen bevestigen de gegevens van de veldkartering en laten vermoeden dat onder de aangrenzende terreinen de resten schuil gaan van de oudste bewoningskern van Ettelgem. Door een samenloop van omstandigheden zijn deze terreinen later niet meer overbouwd en heeft het dorpscentrum zich verschoven in noordoostelijke richting, rond de nieuwe kerk. Deze bevindt zich op zowat 250 m van de oude kerk en werd in het begin van de 20ste eeuw gebouwd. De oorspronkelijke parochiekerk was toen te sterk toegetakeld om nog langer voor erediensten gebruikt te kunnen worden.

De situatie te Ettelgem is dan ook vrij uniek voor Vlaanderen. Hoewel de terreinen in het gewestplan Brugge-Oostkust ingetekend staan als landbouwzone, wordt een groot deel ernstig bedreigd door de uitbreidingsplannen van een plaatselijke houtzagerij en de begraafplaats (fig. 11). Een wettelijke bescherming van het gebied dringt zich dan ook op. In het verleden zijn reeds al te veel interessante terreinen ten prooi gevallen aan de bouwwoede. Zelfs tijdens de opgravingen werd vlakbij, op een terrein met tal van *crop-marks* (fig. 12) een loods gebouwd (fig. 13) zonder dat de bevoegde instanties hiervan op de hoogte waren gebracht.

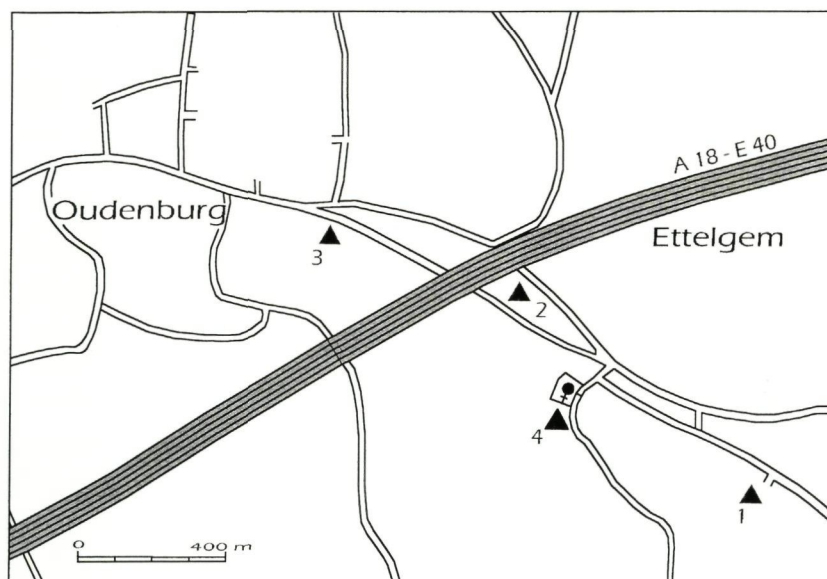
Samen met de vondst van Romeinse en vroegmiddeleeuwse *archaeologica* bij de bouw van een huis in de Vijfwegstraat (fig. 14: 1), de resultaten van het bescheiden onderzoek op het terrein vlakbij de vroegere dorpsschool (fig.

5 Besluit

De eerste resultaten laten geen twijfel toelaten omtrent het archeologisch potentieel van de terreinen rond de oude kerk van Ettelgem. In het verleden is de aandacht steeds uitgegaan naar het kerkgebouw zelf dat het onderwerp vormde van verscheidene opgravingen⁴⁹, waaronder enkele

⁴⁹ Devliegheer 1962.

⁵⁰ Lievens e.a. 1987 en Meulemeester 1998.

14 Archeologische vindplaatsen uit de directe nabijheid.

1: Vijfwegstraat.

2: Dorpsschool.

3: 't Vrijboompje.

4: Oude Kerkstraat.

Archaeological sites from the vicinity.

14: 2) en een aantal waarnemingen verricht ter hoogte van 't Vrijboompje, het grensgebied tussen Ettelgem, Roksem en Oudenburg⁵¹ (fig. 14: 3) illustreren de resultaten, verkregen aan de Oude

Kerkstraat in Ettelgem (fig. 14: 4) het belang van de Zandstraat als verbindingsweg met Oudenburg en het Brugse, niet enkel in de Romeinse tijd, maar ook daarna.

SUMMARY

Early Medieval Settlement Traces near the Zandstraat at Ettelgem (Oudenburg, prov. of West-Flanders)

In 1998 excavations were carried out on two locations in the centre of Ettelgem, a small village to the east of Oudenburg and along the Zandstraat, a road of supposed Roman origin (fig. 1).

The first site (fig. 2 - fig. 4: A) was located near the former local primary school which will be demolished and replaced by a housing estate. A few test pits near the buildings revealed the presence of early medieval settlement features. These were, however, severely damaged by sand-winning pits. The early medieval features could be associated with a foundation trench, probably from a house, and several ditches.

On the second site, the excavations were carried out during the construction of a car park, under rather precarious circumstances (fig. 3); they covered a limited area, approximately 1.100 m² to the west of the Oude Kerkstraat (fig. 4: B). They confirmed the observations made during former fieldwalking and a watching brief of sewage works carried out at the end of the eighties.

A few stray flint artefacts left aside, the oldest features may be dated to the Metal Ages (fig. 5: A). Two large circular pits, probably used as wells, date back to the late Bronze Age or the early Iron Age; one of these contained fragments from a vessel (fig. 6) which can be related to the

so-called Urnfield culture in Flanders. A third shallow pit is younger; the sherds, among which fragments of so-called technical pottery used for craft activities (metallurgy or salt making) probably date from the late Iron Age. Two more or less parallel ditches are the only Roman features (fig. 5: B).

Early medieval settlement remains were found in relatively large quantities (fig. 5: C). They can be attributed to different groundplans of houses, fences, two or three so-called sunken featured buildings with six posts (fig. 7: a-b) and wells, of which only the upper fillings were investigated. Among the finds worth mentioning is a gold *tremissis* from the early sixth century (fig. 8); however the coin was found in the fill of a younger track way (*cf. infra*). The copper alloy finds consist of a fragment of a hairpin and several equal armed brooches (fig. 9). Glass is rare; only a fragment of a cup with white *reticella*-decoration and a bead may be mentioned here. The main part of the finds consists of pottery sherds – domestic as well as luxury wares – and even a spindle whorl (fig. 10).

Part of the early medieval settlement site has been disturbed by a track way from the high Middle Ages (fig. 5: D). This is probably the original route between the Oude Kerkstraat and the Zandstraat, passing in front of the church

⁵¹ Hollevoet 1987b.

entrance. Nowadays the Oude Kerkstraat runs behind the former parish church.

Intensive surveys carried out at the end of the eighties revealed large numbers of pottery sherds from Roman times onwards. An important group consisted of pottery from the early Middle Ages; the fields adjacent to the car park must contain the remains of the earliest habitation phases of the village. Due to a favourable combination of factors some of these fields have never been build over in later times (fig. 11).

However, a large part of the area is threatened by the extension plans of a sawmill. During the excavations another area with crop marks (fig. 12) disappeared under a large building and the extension of the parking facilities (fig. 13), unfortunately without any follow up of the ground works. Past investigations in the neighbourhood have proved that the whole area is rich in archaeological sites (fig. 14).

BIBLIOGRAFIE

- BAYARD D. & THOUVENOT S. 1993: Etude de la céramique du Haut Moyen Age (Vème siècle-Xème siècle). In: PITON D. (éd.), *Travaux du Groupe de Recherches et d'Etudes de la céramique dans le Nord - Pas-de-Calais. Actes du Colloque d'Outreau (10-12 avril 1992)*, Nord-Ouest Archéologie Hors-série, Berck-sur-Mer, 291-340.
- BERINGS G. 1985: Het oude land aan de rand van het vroegmiddeleeuwse overstromingsgebied van de Noordzee. Landname en grondbezit tijdens de middeleeuwen, *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* n.r. XXXIX, 37-84.
- CHAPELOT J. 1980: Le fond de cabane dans l'habitat rural Ouest-Européen: Etat des questions, *Archéologie Médiévale* X, 5-57.
- DE COCK S., ROGGE M. & VAN DOORSELAER A. 1987: Het archeologisch onderzoek te Zerkem-Jabbeke, *Westvlaamse Archaeologica* 3.2, 37-50.
- DE MEULEMEESTER J. & DEWILDE M. 1987: Romeinse en middeleeuwse landelijke bewoning langs de Zeeweg te Roksem (gem. Oudenburg), *Archaeologica Belgica* n.r. III, 225-231.
- DEMOLON P. 1972a: *Le village mérovingien de Brebières*, Mémoires de la Commission des Monuments historiques du Pas-de-Calais XIV, Arras.
- DEMOLON P. 1972b: La céramique ornée du village mérovingien de Brebières (Pas-de-Calais), *Septentrion* 2, 57-60.
- DESITTERE M. 1968: *De Urnenveldenkultuur in het gebied tussen Neder-Rijn en Noordzee*, Dissertationes Archaeologica Gandenses XI, Brugge.
- D(EVLIEGHER) L. 1962: Ettelgem, *Archeologie*, 19.
- GYSELING M. 1983: Inleiding tot de oude toponymie van West-Vlaanderen, *De Leiegouw* XXV, 39-58.
- HILLEWAERT B. & HOLLEVOET Y. 1987: Recent archeologisch noodonderzoek in het Brugse havengebied. Brugge-Herdersbrug, *Jaarboek 1985-86. Stad Brugge Stedelijke Musea*, 144-148.
- HOLLEVOET Y. 1987a: Ettelgem (Oudenburg, W.-VI.): bewoningssporen uit de volle Middeleeuwen, *Archeologie*, 38-39.
- HOLLEVOET Y. 1987b: Oudenburg (W.-VI.), *Archeologie*, 137.
- HOLLEVOET Y. 1991: Een vroeg-middeleeuwse nederzetting aan de Hoge Dijken te Roksem (gem. Oudenburg). Voorlopig verslag, *Archeologie in Vlaanderen* I, 181-196.
- HOLLEVOET Y. 1992a: Speuren onder het sportveld. Romeinse en middeleeuwse sporen te Oudenburg, *Archeologie in Vlaanderen* II, 195-207.
- HOLLEVOET Y. 1992b: Een nieuwe vroeg-middeleeuwse nederzetting te Roksem (stad Oudenburg, prov. West-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen* II, 223-226.
- HOLLEVOET Y. 1992c: Early-Medieval Hand-Made Pottery from Settlement Sites in Coastal Flanders (Belgium). In: JENNINGS S. & VINCE A. (eds), *Technology and Innovation*, Pre-printed Papers Medieval Europe 1992, 3, York, 217-222.
- HOLLEVOET Y. 1993a: Ver(r)assingen in een Oudenburgse verkaveling, *Archeologie in Vlaanderen* III, 207-216.
- HOLLEVOET Y. 1993b: Céramiques d'habitats mérovingiens et carolingiens dans la région d'Oudenburg (Flandre Occidentale, Belgique). In: PITON D. (éd.), *Travaux du Groupe de Recher-*

- ches et d'Etudes de la céramique dans le Nord - Pas-de-Calais. *Actes du Colloque d'Outreau (10-12 avril 1992)*, Nord-Ouest Archéologie Hors-série, Berck-sur-Mer, 195-207.
- HOLLEVOET Y. 1997-1998: d' Hooghe Noene van midden Bronstijd tot volle Middeleeuwen. Archeologisch onderzoek in een verkaveling langs de Zandstraat te Varsenare (gem. Jabbeke, prov. West-Vlaanderen), *Archeologie in Vlaanderen* VI, 161-189.
- KOLEN J. 1999: Landschap en historisch bewustzijn. In: KOLEN J. & LEMAIRE T. (red.), *Landschap in meervoud. Perspectieven op het Nederlandse landschap in de 20ste/21ste eeuw*, Utrecht, 277-300.
- LEMAN P. 1978: Fours du Haut Moyen Âge à Haucourt (France, Nord), étude préliminaire. In: FLEURY M. & PÉRIN P. (eds), *Problèmes de chronologie relative et absolue concernant les cimetières mérovingiens d'entre Loire et Rhin. Actes du IIe colloque archéologique de la IVe Section de l'Ecole pratique des Hautes Etudes (Paris, 1973)*, Bibliothèque de l'École des hautes Études, IVe Section - Sciences historiques et philologiques, fasc. 320, 199-209.
- LIEVENS C., MEULEMEESTER J.L. & SLOCK W. 1987: "Een restauratie met beperkte middelen". De Sint-Eligiuskerk in Ettelgem, *M & L* 6 nr. 4, 42-49.
- MEULEMEESTER J.L. 1998: *De Romaanse kerk van Ettelgem*, Oudenburg.
- MÖLLER J. 1976/77: Zur Funktion der Nadel in der Fränkisch-Alamannischen Frauentracht, *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 23-24, Festschrift Hundt 3, 14-53.
- PLUMIER J., PLUMIER-TORFS S., REGNARD M. & DIJKMAN W. 1999: *Mosa Nostra. La Meuse mérovingienne de Verdun à Maastricht 5ème-8ème siècle*, Carnets du patrimoine 28, Namur.
- POL A. 1995: Middeleeuwse munten van het Domburgse Strand. In: VAN HEERINGEN R.M., HENDERICKX P.A. & MARS A., *Vroeg-Middeleeuwse ringwalburgen in Zeeland*, Goes-Amersfoort, 44-48.
- REDKNAP M. 1999: *Die römischen und mittelalterlichen Töpfereien in Mayen, Kreis Mayen-Koblenz*, Berichte zur Archäologie an Mittelrhein und Mosel 6, Trier.
- THOUVENOT S. 1998: L'atelier de potiers mérovingien de Soissons (Aisne), *Revue archéologique de Picardie* n° 3/4, 123-187.
- VAN BOSTRAETEN H.CH. 1967: Merovingisch aardewerk van het type "Beerlegem", *Helinium* VII, 229-252.
- VAN DEN BROEKE P.W. 1995: Southern sea salt in the Low Countries. A reconnaissance into the land of the Morini. In: LODEWIJCKX M. (ed.), *Archaeological and historical aspects of West-European societies. Album amicorum André Van Doorselaer*, Acta Archaeologica Lovaniensia Monographiae 8, Leuven, 193-205.
- VAN DER GUCHT K. 1981: Semmerzake (Gavere, O.-Vl.): Merovingische nederzettingsceramik, *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* n.r. XXXV, 3-47.
- VAN ES W.A. & VERWERS W.J.H. 1980: *Excavations at Dorestad 1. The Harbour: Hoogstraat I*, Nederlandse Oudheden 9.
- VERMEULEN F., HAGEMAN B. & WIEDEMANN T. 1998: Antieke lijnen in het landschap, *VOBV-Info* nr. 48, 20-35.
- WILLEMS J. 1973: Le quartier artisanal gallo-romain et mérovingien de "Batta" à Huy, *Archaeologia Belgica* 148, Brussel.
- ZIMMERMANN W.H. 1982: Archäologische Befunde frühmittelalterlicher Webhäuser. Ein Beitrag zum Gewichtswebstuhl, *Jahrbuch der Männer vom Morgenstern* 61, 111-144.